

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ
ГЛАСНИК ОДЈЕЉЕЊА УМЈЕТНОСТИ, 25, 2007.

ЧЕРНОГОРСКАЈА АКАДЕМИЈА НАУК И ИСКУССВ
ГЛАСНИК ОТДЕЛЕНИЯ ИСКУССТВ, 25, 2007.

THE MONTENEGRIN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK OF THE DEPARTMENT OF ARTS, 25, 2007.

UDK 821.163.4.09 Вешовић Р.

Добрашин ЈЕЛИЋ

РВАЊЕ С (НЕ)ВРЕМЕНОМ

Апстракт: Основна идеја у стваралаштву Радоње Вешовића јесте да, иако вријеме одлучује, човјек може да утиче на њега.

Голи оток је поништење побједице и свега онога најсвјетлијег што се збило у борби против фашизма

Двије су кључне метафоре Радоње Вешовића – „рибе у акваријуму”, и „муве под стакленом чашом”, које имају ограничену слободу кретања.

Пише о Радовану Зоговићу, Душану Костићу, Вука-јлу Кукаљу, Петру Ђурановићу, Драгутину Вукотићу, и другима, а као новинар он је аналитичар времена, којег највише занима оно друштвено у човјеку.

Вешовићево дјело је порука пораженог побједника.

Кључне ријечи: Радоња Вешовић, есеји и чланци, полтронство, Голи оток, поезија, проза, новинарство, побијеђени побједник.

Радоња Вешовић представља једног од најдоследнијих слѣдбеника идеје равноправности и социјалне правде. Ту идеју, он сматра једино исправном, а оне који су одступили од ње, малодушним. Он је од оних који мисле да се радом најбоље учи и, помоћу њега, најдубље мисли. А човјек је, вели, највећи кад мисли о другима, кад брине за друге.

Примјере одступања од линије којом су се кретали он и његови другови – износи „због читкости збивања”.

Основна његова идеја јесте, да вријеме, „међусобним сударом унутрашњих струја и рељефа збивања”, одлучује на сваком кораку, али, да и човјек може да утиче на њега, да су у интеракцији. Тој чи-

њеници дат је снажан нагласак у књизи „Вријеме што чека вријеме” коју је недавно објавила ЦАНУ.

До ломова у људским односима долази због „кризе повјерења”, које се – као зграда ако се стално не гради, не дограђује, и не одржава – руинира, превладају супротне силе. А до тога долази зато што они, који је требало да остваре одређене идеје, немају поштене побуде. Све има своју сјенку, али кад сјенка надрасте човјека, онда он сваку прилику користи да је претвори у личну корист, и тако бива све мање човјек, а све више – сјенка.

Као једну од појава које „зауостављају вријеме”, Вешовић наводи полтронство, јер оно доводи до паланачког мртвила. А последице тога, страдају и врхови друштвене хијерархије, који, онда, повратно убрзавају започети процес. И тада, као мишеви из рупа, како акрепи, провирују сподобе, којима је писац нашао пандан у „чикиљовштици”, по лику из романа *Лопов* Леонида Леонова, која је „неутољиво гладна жртве”. Почетни стадијум таквог понашања јесте чепркање по биографијама.

Специфични типови деструкције, губитка повјерења, јесу такозване лафчине. То су карикатуре карактера ратних побједника, чији симбол је човјек у црвеним чизмама, који, надурен и суров, личи на „парадно уштогљеног есесовца”. Али око њега ројило се, „као око уличне свјетилке, доста неких чудних прилика”, које су му биле на свакој услузи. То, ипак, није могло да потраје; трње, које је овај садио и калемлио, окренуло је „бодље на свог калемара и садиоца”, јер је и оно схватило да је срамотно бити учтив према њему. И „лафчина” је извиждана и премјештена у другу републику, гдје јој је било широко поље и пуно корито, али је несрећна што јој се више нико неће „ушупкавати”.

Једна од најупечатљивијих прича о страдањима јесте она коју је Вешовићу – а овај је разгласио књигом – испричао Радосав Зековић, којег су локалне власти, као ђака иванградске гимназије (касније, гласовити архитект), купиле, ненаученог да барата оружјем, да учествује у потјери и ликвидацији осумњичених за Информбиро. Ноћу, у засједи, пушка му је упразно опалила, па, иако су „непријатељи” ликвидирани, Зековић је претрпио тортуру, а касније заглавио – на Голом отоку. Послије овог сазнања, Вешовић сматра да нема право на то да не зна шта је био Голи оток. Напротив, закључује да је то, уствари, поништење побједице и свега онога најсвјетлијега што се збило у борби против фашизма

Револуција је показала, лamentsира Вешовић, да „јединство равноправних” није утопија. Покушаји да цјелину „прикажу неодрживом, и поред изобиља критичког материјала против појединца, значе назадак, антиисторију, јер ту цјелину дјелови су органски створили у жељи да је сачувају као заједнички штит”. Снаге солидарности, прије свега у политици и култури, нападане су са свих страна, јер су подједнако непожељне, и кратковидом партикуларизму, и упрошћеним аутархичним схватањима мултиетичности.

Велики дио историјске одговорности Вешовић види у поступању Јосипа Броза, који је, по њему, ишао наруку Ђиласовим схватањима, Јер, поред тога што је поништио борбу против фашизма, тиме што је, на Голом Отоку, сатро своје најбоље кадрове, Броз је, вели Вешовић, био недовољно марксист, зависан од сугестија са стране, али вјешт манипулатор, који је дозволио да се на антифашистичком тијелу појави пукотина, кроз коју се улило море онога што му је противно. Што Хитлер, са својом ратном машинеријом, није успио, „покрљао” је Тито, са својим „подвигом” – голооточким „ослобођењем од ослободиоца”. На комунисте навукао је одијум стаљинизма, упрљао све оно, херојско из рата. Због тога Вешовић антистаљинизам Брозов изједначава с посљедицама „тихе” атомске бомбе; да „идеологије” различитих националних интереса заваде републике, што је довело до разбијања Југославије.

Упечатљив примјер жаловости „наших” разговора јесте онај кад његов колега каже да неће да учествује у дискусији, јер би, у том случају, морао да понови оно што је говорио прије десетак година.

Вешовић је исписао есеј о људским наравима – о људима који су морални, и онима који праве „пречице”, и кваре морал; а кад је морал поражен, долази до пораза свега доброг. Пречице су погубне за све, а најпогубније за културу.

Двије су кључне метафоре Радоње Вешовића – „рибе у акваријуму”, и „муве под стакленом чашом”. И једне и друге имају слободу кретања, али само у одређеним просторима. Слику морално посустаоог свијета допуњује „вјешти пливач”, који се, као дио тројства недовољности живота, кад је бонаца, труди да изведе што више љупких и лаких покрета, „јер се не бори за учинак, већ за утисак”, а кад се пучина пјени, све жешће маше рукама, и тако потапа све око себе.

Оштре ријечи упутио је групи генерала, који су покренули иницијативу да се укине казна Миловану Ђиласу и да му се врате одликовања и чин који су му, прије више деценија, одузети. Кад је сазнао

за то, „угазио (је) у *сугреб* запањености”, а затим велеумним главама показао да су пале у контрадикцију – Ђилас је поништио своје заслуге у борби против фашизма. Тиме је прекорио своје ратне другове и руководиоце, али им и бацио „појас за спасавање”, јер би могли да доживе још једну срамоту – да контроверзни Ђилас (ако се сам не би сјетио, неко би га већ посавјетовао) одбије ту њихову „част”.

Жали што се његов рођак генерал Радомир Вешовић није стрпио, и пита се: да је то учинио; каква ли би га слава чекала? Али, с уздахом, биљежи ријечи Радована Зоговића: „Он није смио да побиједи. Све је било предузето да он не побиједи”.

Секта „Сцијентиста”, које помаже криза истине, јесте „додатна сила” за разбијање јединства свјетске заједнице, и један је од ловаца на људске душе.

Процес разграђивања „револуционарне логике” одавно је кренуо, и наставља се, у литератури. Јер, чим се створи празан простор попуне га туђе идеје.

Борбу за ново стање у друштву, кад се ради о култури, Вешовић види у супростављању „оним снагама које су кроз комерцијализам испразниле и помалограђанчиле културу, тираже криминалних романа и порнографије приближиле стотинама хиљада примјерака; оним писцима који су стицали ‘поене’ на блаћењу наше револуције и оним жиријима који су такве писце обасипали наградама, онима, најзад, који су такве жирије с предумишљајем састављали”...

Пишући о књижевности, највише се бавио дјелом Радована Зоговића. Фрапантан је податак да је његову пјесничку књигу *Књажевска канцеларија* приказао, и њену слојевитост уочио, једино Мирослав Ђуровић (у титоградској „Побједи”), а да ју је само, у „Политикиној” новогодишњој анкети, поменуо Бранко Ћопић. Ето, колика је моћ политике на књижевност, кад се зна којег формата је писац Зоговић и о како великом пјесничком дјелу се ради. Јер, Зоговић се, како потенцира Вешовић „ухватио у коштац с нечим готово неизрецивим, с апокалиптичном силом историје која се зове власт, да је освијетли сликовитошћу пјесме”. Осим тога, ова збирка, „изузетна готово по свему”, примјер је и како историјска грађа може да се транспонује у врхунско пјесничко дјело. Има у тој пјесничкој књизи вјечитих истина, на које се често заборави. Вешовић потенцира обреновићевштину као филозофију разностраног вазалства, као подлост, опортунизам, грабеж. Све је то зауставило занос народних маса Србије у другом устанку, а понављало се и касније.

Власт, у визији писца, Вука Караџића назива руским пензионером и Дон Кихотом, чиме Зоговић показује колико она, нарочито ако је у рукама неписмених, зазире од школованих људи. И Зоговићеву прозу Вешовић сматра великом. Збирка *Ноћ и пола вијека*, доноси „вијести” са села, паланке, и велеграда, а све је то дато „свјежим језиком, избрушеном реченицом, пјесничким сликама и дубоком психологијом”. И *Постојање и постајање* Зоговићево је прећутано. То вишедеценијско завјерени-штво против Зоговића, вели Вешовић, равно је његовој физичкој ликвидацији. И у књизи *Повремено заувјек* Зоговићева строгост из „обичности” ријечи је „ослободила максимум значења”.

Пише о поезији Душана Костића, Вукајла Кукаља, о књигама Драгутина Вукотића, Вукашина Мићуновића, Петра Ђурановића (износи на боље видјело занимљив став Миодрага Перишића да поезију политички неподобних треба „архивисати”, то јест „објављивати – само за архиву”), Фахрије Черкез, Невенке Петрић, Бранка Коматине, Јелисавке Комненић-Цаковић, а ту су и ликовни прилози – о животу и дјелу Пера Почека и сликарству Вука Радовића.

Реагује на разне друштвене ситуације. Залаже се за „спречавање и поправку гигантских штета које нам је већ нанијела погубна свемоћ произвољности”. У неколико интервјуа, саопштава свој умјетнички кредо и открива оно што се дешава у његовој „књижевној радионици” – годину дана дуже је писао књигу о Првој пролетерској бригади, јер му је лакше било ратовати, но рећи истину о томе. Драматичан је сусрет с мајком свог, погинулог, ратног друга, и њен вапај да јој слобода није потребна кад нема њеног сина. Констатује, да се слава заслужује, али и производи. Побија тезу о апсолутној слободи стварања. Сматра да удар „национализма на национализам” изазива рат. Описује бога Момуса, мајстора интрига, поруга, куђења, свеколике злобе, и његове „заступнике”, што, у овој прози, дјелује као рефрен.

Понудио је и свој новинарски рад, мада у њему има неколико добрих класичних реалистичких приповиједака. Највише су га привлачиле извитопере-ности, слаба организација, нељудски односи, и све је то износио – да се не би поновило. Да новинарски хљеб није увијек слadak говори текст о посјети брђани-ма у равници, то јест Ловћенцу – новинар тада није имао гдје да спава...

Трудио се да упозна узроке ствари, и силазио у дубине појава. Тамо је налазио мноштво дивергентних постулата, а узимао оно

што је блиско његовом сензибилитету и схватању. У том смислу, он је аналитичар времена, којег нај-више занима оно друштвено у чо-вјеку – кад је оно развијено, човјек надраста себе, и оправдава назив тог појма, као учитељица из текста „Морал рада”.

Исписује апотеозу раду. Залаже се за друштво у којем накнада мора да зависи од уложене енергије и оствареног резултата.

Овај писац има у себи довољно новинарске „злурадости”, уствари, осјећаја за правду, да, кад уочи оно што не ваља, показује то и споља и изнутра, и тиме отвара очи другима, а то јесте први корак ка разобличавању тога. А није му недостајало храбрости, као што му је није недостајало ни у рату, а ни поетског осјећаја и списатељског умијећа да „дрчи”, и то тако да пара уши, да се далеко чује.

Нагледао се, свега и свачега новинар, а то стилизовао писац. Иако је држао праву линију увјерења, која је увијек чиста, у својој основи, док је не прекрије мутнина праксе, он је, идући с „бојишта” на „бојиште”, увиђао да је свијет исплетен и од заблуда, а не само од истина, и кад их је увидио, знао је да покаже и њихову анатомију. Рјечито о томе говори податак да је, 1985. године, дао оставку на чланство у СКЈ, и у Савјету Републике Црне Горе. Те појаве искривљавале су линију идеологије с којом се Вешовић идентификовао, све док није видио шта се све ради. А „кривудању” он није био друг. Напротив, настојао је да исправља све што је криво, па, у том заносу, и „криве Дрине”, које нико, па ни Михаило Лалић, у својој књизи *Прутом по води*, није исправио. Од свега тога, као најважније, остала је књига, и његово мисионарство у тражењу истине.

Својом виолентношћу, настојао је да у друштвене оквире, а нарочито у његове садржаје, унесе реда у вријеме које је ломило његово вријеме.

У сваком случају, неспорна је његова досљедност, све док се нека појава протеже праволинијски, али, чим почну одступања – он се побуни. Он се не посипа пепелом, већ појавама гледа у очи, и за њих налази одговарајуће ријечи. Сасвим је оправдано његово указивање на негативна понашања, која је он у нашим условима видио као чикаљовштину, „момусовштину”, „лафчинство”, које је активно и данас, и потребно је да се сагледа и жигоше. Јер, Титова „ревизија” друштва, нужном законитошћу времена које кораче својим правцем, одлази у историју, а деформатори друштва опстају, и настоје да и у новим организацијама опстану, а то значи да ће и сваки нови друштвени организам ломити, искривити његове намјере, допринијети

његовом пропадању, ако им то буде могло бити. Јер, носиоци тих негативних појава на које указује Вешовић, опоганиће све чега се дотакну, а имају способност да се, као чичак, закаче за сваку појаву. Он помаже да те појаве препознамо, да схватимо њихов значај у рушењу морала, који је основ сваке озбиљне, корисне, друштвене организације.

Вешовић, „прљањем” прљавштине, што јесте процес чишћења, залаже се за уклањање негативности, и, без обзира на његову идеологију, која за многе није прихватљива, јесте неидеолошка видљива нит која се провлачи кроз ову књигу.

Један критичар из Скандинавије, за књижевно дјело Михаила Лалића, својевремено, рекао је да је то жалопојка побједника. Сад, кад је вријеме још одмакло, а с обзиром на Вешовићева схватања и његове „борбе”, може се рећи да је његово дјело, уствари, порука пораженог побједника.

Иако су Вешовићеви текстови, наизглед, песимистички, јер уочавају и третирају многе очајничке ситуације, које су узроковане извитоперењем карактера под утицајем друштвених, посебно политичких, околности, уствари, оптимистички су. Јер, на све те појаве гледа критички, одсликава их, и жигоше, чиме помаже да се елиминишу, и да се створи бољи свијет, хуманији. До тог идеала може се стићи различитим путевима. Вешовић мисли да је најбољи онај пут који обезбјеђује једнакост људи и социјалну правду. Оптимистичка визија експлиците долази до изражаја у његовој констатацији да никад није било толико мрака а да није било толико искри да би га показале, као и да негативна сила увијек окупи довољно снага око себе које ће је, на крају, поразити.

Кроз ову књигу крећемо се као кроз простор, у којем се чује вика и галама, али и фијук бича, одјек удараца, али и љутња неког што му је неко пореметио сан или га скренуо с правца, што му нешто не иде од руке, што му нешто није по вољи. Онима којима је неред природно стање ништа неће сметати, а они други настојаће да што прије прођу поред разних „лафчина” и Момуса, и да нађу свој мир, ако већ немају снаге, као што је има Вешовић, да се с њима рвају.

Dobrašin JELIĆ

WRESTLING WITH THE STORMY WEATHER

Summary

The island called Goli Otok is nullification of the victory and all of the brightest things that happened during the fight against fascism.

There are two key metaphors of Radonja Vešović – „fish in aquarium”, and „flies under the glass cup”, which both have limited freedom of movement.

He writes about Radovan Zogović, Dušan Kostić, Vukajlo Kuкаљ, Petar Djukanović, Dragutin Vukotić, and others; and, as a journalist he is an analyst of the time, who is mostly interested in the social component of a person.

Vešović's work is the message of a defeated victor.